

TO‘QIMACHILIK SANOATINI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH**Muxiddinova Kamola Sagdullayevna¹**

¹ International school of financial technologies and science institute,
Menejment kafedrası o‘qituvchisi
E-mail: jkz08011993@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI:****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received: 28.12.2024

Revised: 29.12.2024

Accepted: 30.12.2024

KALIT SO‘ZLAR:

modernizatsiya,
raqobat, innovasion
iqtisodiyot, strategik
boshqaruv, rivojlanish
strategiyasi.

Ushbu maqolada to‘qimachilik sanoatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishning asosiy omillari ko‘rib chiqilgan. Innovasion iqtisodiyotning dinamik rivojlanish tendentsiyasi iste‘molchilar talabini to‘liqroq qondirish va iqtisodiyotning zamonaviy tarmoqlarida mehnat unumdorligini yuqori darajada oshirish imkonini beradi. To‘qimachilik sanoatida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, samarali menejment tizimlari va innovatsion yechimlar orqali ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, resurslarni tejash va mahsulot sifatini yaxshilash uchun zarur bo‘lgan tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Bu esa, o‘z navbatida, sanoatning barqaror rivojlanishini ta‘minlash va global bozor raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Maqolada to‘qimachilik korxonalari samaradorligini oshirish uchun zarur bo‘lgan strategiyalar, yangi iqtisodiy sharoitlarga moslashuvchanlik va resurslardan samarali foydalanishning asosiy tamoyillari tahlil qilinadi.

KIRISH. Ushbu tadqiqotda yengil sanoat korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlarining usullari va modellari tahlil qilinadi. Ishlab chiqarish jarayonlarini shakllantirish tamoyillari va ularning boshqaruv qarorlarini shakllantirishga ta‘siri, shuningdek, ishlab chiqarish jarayonlarini kuzatishning asosiy modellari va algoritmlari ishlab chiqiladi. To‘qimachilik sanoati korxonalari samaradorligini oshirishning asosiy omillari, jumladan boshqaruvni

takomillashtirish, korxonani modernizatsiya qilish, kadrlar malakasini oshirish va tayyorlash tizimini takomillashtirish, raqobatbardoshlik darajasini oshirish, to'qimachilik mahsulotlarining modeli va dizaynini takomillashtirish, eksport salohiyatini oshirish kabi jihatlar chuqur tahlil qilinadi.

Hozirgi bosqichda, to'qimachilik sanoatida boshqaruvni takomillashtirish turli yo'nalishlarda amalga oshirilmoqda. Korxonalarni qayta qurish, ishlab chiqarish va mahsulotlarni diversifikatsiya qilish, biznes jarayonlarini joriy etish, innovatsiyalarni kengaytirish, strategik menejment va korxonalar rivojlanishini prognozlash kabi jarayonlar shu jumladan mavjud. Yengil sanoat korxonalarida boshqaruvni takomillashtirishda iqtisodiy-matematik usullar va zamonaviy elektron hisoblash texnologiyalarining mavjudligi o'ta muhimdir. Bu usullar, ayniqsa, kichik va o'rta korxonalar uchun mos keladi, ularning faoliyatini yanada samarali boshqarishga imkon beradi.

To'qimachilik sanoatining modernizatsiyasi, yangi texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarishni optimallashtirishga qaratilgan. Bu jarayonning muhim jihati sifat menejmenti tizimlarining ISO standartlariga mos ravishda takomillashtirilishi, ishlab chiqarish jarayonlarini yengillashtirish va mahsulotlar sifatini oshirishga xizmat qiladi. Modernizatsiya, shuningdek, Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lishga yordam beradi, bu esa O'zbekistonning xalqaro bozorga yanada integratsiya qilishini ta'minlaydi.

To'qimachilik sanoatining raqobatbardoshlik darajasini oshirish uchun vertikal integratsiya va innovatsion boshqaruv modellari ishlab chiqiladi. Boshqaruv tizimlarini yaxshilash orqali ishlab chiqarish samaradorligi oshadi va korxonalar global bozorlar bilan raqobat qilishga qodir bo'ladi. Ushbu jarayonlar, o'z navbatida, ishlab chiqarish jarayonlarining optimallashtirish, mahsulot dizaynining yaxshilanishi va mahsulot sifatining oshishi orqali raqobatga barham berishga qaratilgan.

To'qimachilik sanoatini rivojlantirishda eksport salohiyatini oshirish uchun yangi bozorlarga kirish strategiyalari ishlab chiqiladi. Bu, o'z navbatida, to'qimachilik mahsulotlarining sifatini oshirish, zamonaviy dizaynlarni tatbiq etish va xalqaro talablarga javob berish imkoniyatini yaratadi. Raqobat muhitida o'z o'rnini mustahkamlash uchun, ishlab chiqarish jarayonlarini modellashtirish va ishlab chiqarish tizimlarini boshqarishni takomillashtirish zarur.

Shu bilan birga, navbatlar nazariyasi (QMS) yordamida ishlab chiqarishni boshqarish va tashkil etish yengil sanoat korxonalarida samarali ishlashni ta'minlaydi. Bu nazariya, ishlab chiqarishdagi texnologik oqimlarni soddalashtirish va resurslardan samarali foydalanishni rag'batlantiradi. To'qimachilik sanoatidagi raqobat muhitini kuchaytirish va bozor

talablariga moslashish, ilg'or boshqaruv texnologiyalarini tatbiq etish orqali to'qimachilik sanoatining samaradorligini oshirish mumkin.

Ushbu jarayonlarning to'liq amalga oshirilishi to'qimachilik sanoatining barqaror rivojlanishini ta'minlash va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari bilan integratsiya qilishda muhim rol o'ynaydi.

To'qimachilik sanoatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishda quyidagi asosiy masalalarni hal etish zarur:

- **Xarajatlarni kamaytirish va mahsulot sifatini saqlash:** Qimmatbaho tolalarni arzonroq materiallar bilan almashtirishda to'qimachilik mahsulotlarining sifatini pasaytirishning muhim nuqtalarini aniqlash, ishlab chiqarish jarayonlarining sifatini optimallashtirish va raqobatbardoshlikni oshirish uchun zaruriy usullarni ishlab chiqish talab etiladi. Buning uchun, ishlab chiqarish jarayonlarining har bir bosqichini yaxshilash va xarajatlarni minimallashtirish yo'lida samarali boshqaruv tizimlarini tatbiq etish muhim.

- **Ishlab chiqarish tizimini boshqarish va innovatsion jarayonlarni boshqarish:** To'qimachilik korxonalarida innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish uchun texnologik zanjirni optimal tanlash va ushbu zanjir asosida **WFMS (Ish oqimini boshqarish tizimi)ni ishlab chiqish zarur. Bu tizim ishlab chiqarish jarayonlarini tizimli ravishda boshqarishga imkon beradi, shu bilan birga, ish oqimlarining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Innovatsion jarayonlarni boshqarishda yangi texnologiyalar va metodologiyalarni tatbiq etish to'qimachilik sanoatining raqobatbardoshligini oshiradi.

- **Rivojlanish strategiyalari:** To'qimachilik korxonalarini rivojlantirishda keng differentsiatsiya va optimal xarajatlar strategiyalarini amalga oshirish, shuningdek, e'tiborni yo'naltirish strategiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiqligi ko'rib chiqiladi. Korxonaning tarmoqdagi raqobatbardosh mavqeini ta'minlash va strategik boshqaruvning kontseptual modelini ishlab chiqish, korxonaning uzoq muddatli muvaffaqiyatiga xizmat qiladi. Bu model to'qimachilik sanoatining barqaror rivojlanishiga olib keladi va global bozorlar bilan integratsiyani kuchaytiradi.

- **SWOT tahlili asosida strategiyalarni ishlab chiqish:** SWOT tahlili asosida korxonaning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash va ularning faoliyatini rivojlantirish strategiyasining asosiy yo'nalishlarini ishlab chiqish, korxona boshqaruvining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. SWOT tahlili, to'qimachilik korxonalarining rivojlanish yo'nalishlarini aniq belgilashda muhim vosita bo'lib, ular orqali korxona o'zining raqobatbardosh pozitsiyasini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

• **Eksport salohiyatini oshirish:** To'qimachilik sanoatining rivojlanishining asosiy yo'nalishlaridan biri eksportga yo'naltirilgan strategiyalarni ishlab chiqishdir. To'qimachilik mahsulotlarining eksportini rag'batlantirish uchun ishlab chiqarish va texnologiyalarni rivojlantirish, yangi bozorlarni egallash, va eksport salohiyatini oshirish muhimdir. Respublikada eksport qilinadigan to'qimachilik mahsulotlari turli xil bo'lib, ip-kalavadan tayyor mahsulotlargacha (tikuv va trikotaj) yetkazib berish imkoniyatini yaratadi. Davlat tomonidan eksport qiluvchi korxonalarga beriladigan imtiyozlar va qo'llab-quvvatlash, shu jumladan, eksport mahsuloti tannarxiga kiritilgan soliqlarni to'liq yoki qisman qaytarish, ilmiy ishlanmalar uchun sarflangan xarajatlarni qisman qoplash, eksportga yo'naltirilgan to'qimachilik korxonalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

To'qimachilik sanoatining rivojlanishi: Innovatsion mahsulotlar yaratish va ularning bozorlarda uzoq muddatli taqsimlanishini ta'minlash, shuningdek, dizayn va mahsulot sifatini takomillashtirish, to'qimachilik sanoatining keyingi rivojlanishi uchun muhimdir. Zamonaviy dizayn va texnologiyalarni joriy etish orqali to'qimachilik mahsulotlarining bozorga kirib borishini kengaytirish, raqobatbardoshlikni oshirish va mahsulotlarni yuqori sifatda ishlab chiqarish imkoniyatlarini yaratadi. Bu esa, o'z navbatida, sanoatning barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shu tarzda, to'qimachilik sanoatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish orqali sanoatning raqobatbardoshligi, mahsulot sifati, va eksport salohiyatini oshirish mumkin bo'ladi.

To'qimachilik sanoati tadqiqotlari tahlili ommaviy tizimga mijozlar ehtiyojini qondirishning dinamik tizimini joriy etish uchun global raqobatni ko'rsatadi. Bu zamonamizning asosiy talablari va dolzarb masalalaridan biridir.

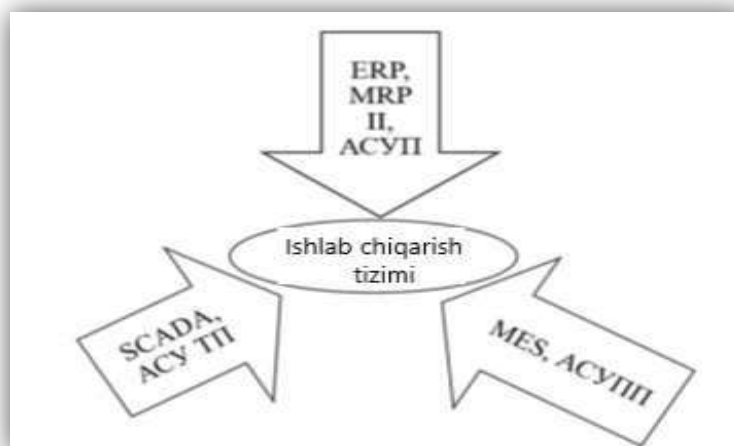
1. Strategik boshqaruv (ERP, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimi) - mahsulot turi, uning hajmi, muddati va boshqalar masalalari hal etiladi.

2. Taktik boshqaruv (MES, texnologik jarayonni boshqarishning avtomatlashtirilgan tizimi) - texnologik reja masalalari hal etiladi - uskunani tanlash, ishlab chiqarish tartibi, texnologiya turi va boshqalar.

3. Operatsion boshqaruv (SCADA, jarayonni avtomatlashtirilgan boshqarish tizimi) - texnologik jarayonni boshqarish masalalari. ishlab chiqarish jarayonining texnologik rejimi hal qilinadi.

1-rasm

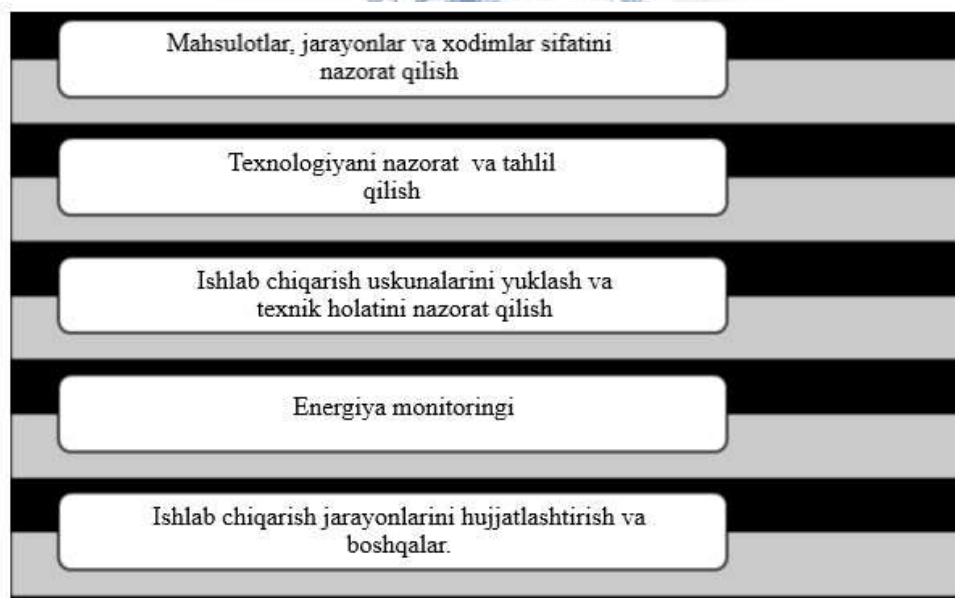
Ishlab chiqarish tizimini boshqarishda quyidagi darajalarni ajratish mumkin

1-rasm. Ishlab chiqarish tizimini boshqarish diagrammasi

3-rasm

Ishlab chiqarish jarayonlarini tahlil qilish va monitoring qilish funksiyalari belgilangan

3-rasm. Ishlab chiqarish jarayonini tahlil qilish va monitoring qilish

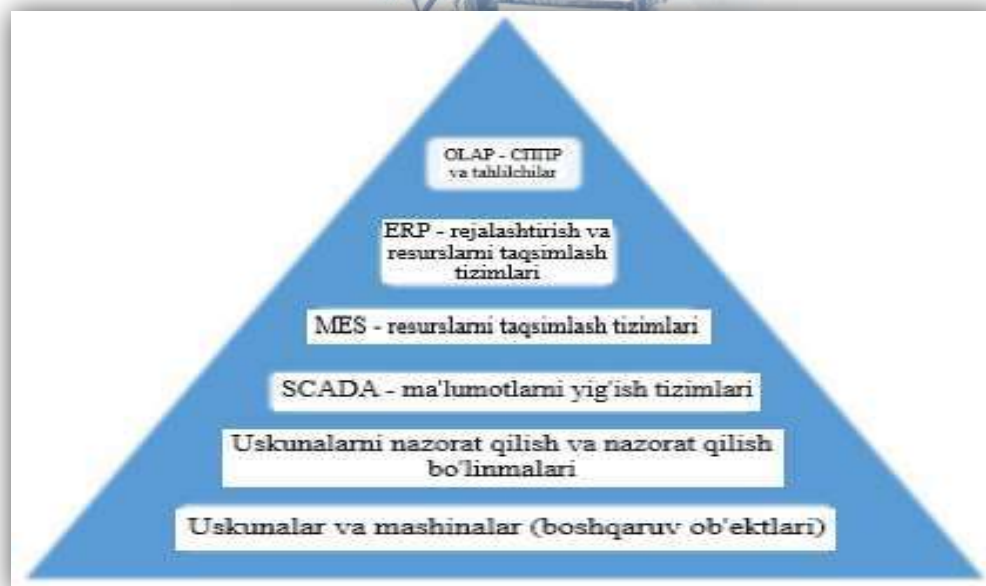
Mahalliy korxonalarning ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish mahalliy korxonalarni rivojlantirishning eng muhim va ustuvor yoʻnalishi hisoblanadi. Sanoat korxonalarining iqtisodiy barqarorligini baholashning mavjud usullarini tahlil qilish shuni

ko'rsatdiki, eng samaralisi muallif tomonidan integral ko'rsatkichlarni hisoblash asosida taklif qilingan algoritm bo'lib, u quyidagi bosqichlar bilan tavsiflanadi:

1. Tashkilotning iqtisodiy barqarorligi va barqarorligini baholash maqsadini aniqlash.
2. Birlamchi va ikkilamchi axborotni yig'ish va qayta ishlash.
3. Korxona faoliyatining asosiy yo'nalishlariga muvofiq funksional bloklar bo'yicha asosiy samaradorlik ko'rsatkichlarini taqsimlash.
4. Manba ma'lumotlarini standartlashtirish va unifikatsiyalash uchun ko'p o'lchovli qiyosiy tahlil usullarini qo'llash.
5. Integral ko'rsatkichlarni hisoblash, shuningdek, tashkilotning iqtisodiy barqarorligining kompleks ko'rsatkichi (CPES).

$$КПэс = \sqrt[5]{ИПт \times ИПи \times ИПф \times ИПкадр \times ИПком.}$$

Yengil sanoat korxonalarida boshqaruv qarorlarini qabul qilishni nazorat qilish va qo'llab-quvvatlash uchun axborot tizimlarining hayotiy tsikli modelini tahlil qilish va tanlash taqdim etilgan. 4-rasmda sanoat korxonasining axborot tizimi keltirilgan.

4-rasm. Sanoat korxonasining axborot tizimi

To'qimachilik sanoatini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishda ishlab chiqarishni boshqarish tizimining zamonaviy dasturiy shakllari

muhim rol o'ynaydi. Ushbu tizimlar yordamida korxonaning faoliyati va ishlab chiqarish jarayonlari samarali boshqariladi, boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonlari optimallashtiriladi va korxonaning moliyaviy holati tahlil qilinadi. Quyida tavsiflangan ikki asosiy dastur, to'qimachilik sanoati korxonalarini boshqarishda iqtisodiy va texnologik samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

1. **"Yengil sanoat korxonasining ishlab chiqarishni boshqarish axborot tizimi"**: Bu tizimning bir nechta modullari ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarishning turli jihatlarini qamrab oladi. Ushbu modullar orasida:

➤ **Tikuvchilik ishlab chiqarishni rejalashtirish moduli**: Ishlab chiqarish jarayonini rejalashtirish va optimallashtirish uchun mo'ljallangan. U korxona resurslarini, xomashyo va materiallarni samarali boshqarishga imkon beradi.

➤ **Ish markazini yuklash moduli**: Ishchi resurslar va ish markazlarining samarali yuklanishini ta'minlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga yordam beradi.

➤ **Buyurtmani boshqarish moduli**: Buyurtmalarni qabul qilish, ularni ishlab chiqarish jarayoniga integratsiya qilish va bajarilish muddatlarini nazorat qilish imkonini beradi.

➤ **Texnologik xaritalarni yaratish moduli**: Ishlab chiqarish jarayonlarining texnologik xaritalarini ishlab chiqish va ularni ishlab chiqarish jarayoniga tatbiq etish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

➤ **Ustaxonalar va uchastkalarining ishlashini monitoring qilish moduli**: Har bir ishlab chiqarish bo'limi va ustaxonaning samarali ishlashini monitoring qilish orqali ishlab chiqarish jarayonini tezkor tahlil qilish imkonini beradi.

➤ **Xarajatlarni hisoblash va boshqarish moduli**: Korxonaning barcha xarajatlarini hisoblash va nazorat qilish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun zarurdir.

➤ **Xomashyo va materiallarni hisobga olish moduli**: Xomashyo va materiallarning kirishini va chiqishini nazorat qilish, to'g'ri sarf qilishni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

2. **"Yengil sanoat korxonasi faoliyati samaradorligini baholash va boshqaruv qarorlarini qabul qilishga yordam berish dasturi"**: Ushbu dastur, to'qimachilik sanoatining faoliyatini baholash va boshqaruv qarorlarini qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan. Dastur korxonaning asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarini hisoblashga imkon beradi va bu ko'rsatkichlar asosida boshqaruv qarorlari qabul qilinadi. Dastur orqali quyidagi jihatlar amalga oshiriladi:

➤ **Korxonaning joriy moliyaviy holatini tahlil qilish**: Dastur yordamida korxonaning moliyaviy holati, uning rentabelligi, likvidligi, va boshqa iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlil

qilinadi. Bu, korxona rahbariyatiga to'g'ri va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda yordam beradi.

➤ **Iqtisodiy ko'rsatkichlarni hisoblash:** Dastur turli iqtisodiy ko'rsatkichlarni (masalan, foyda, rentabellik, xarajatlar va daromadlar) hisoblashga imkon beradi. Bu ko'rsatkichlar korxonaning umumiy ishlash samaradorligini baholashda yordam beradi.

➤ **Chiqish ma'lumotlari sifatida iqtisodiy ko'rsatkichlar:** Hisoblangan iqtisodiy ko'rsatkichlar tizimdan chiqish ma'lumotlari sifatida olinadi, bu esa boshqaruv qarorlarini qabul qilishda zarur asos bo'ladi.

To'qimachilik sanoatining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish: Ushbu dastur va axborot tizimlari yordamida ishlab chiqarishni boshqarish, xarajatlarni nazorat qilish, va faoliyat samaradorligini baholash, to'qimachilik sanoatining rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Korxonaning ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, iqtisodiy ko'rsatkichlarni tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini samarali qabul qilish orqali, to'qimachilik sanoatining raqobatbardoshligi va bozor pozitsiyasi mustahkamlanadi. Bu tizimlar to'qimachilik sanoatining modernizatsiyasi va iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi, shuningdek, jahon bozorlarida raqobatga qobiliyatini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, F. (2020). *Yengil sanoat korxonalarida boshqaruv tizimini takomillashtirish*. Toshkent: O'zbekiston iqtisodiyot akademiyasi nashriyoti.
2. Ibragimov, M. (2021). *To'qimachilik sanoatining innovatsion rivojlanishi va boshqaruv mexanizmlari*. Tashkent: "Ilm va texnologiya" nashriyoti.
3. Jabborov, Sh., & Karimov, T. (2022). *Iqtisodiy boshqaruvda axborot tizimlari: nazariya va amaliyot*. Samarqand: Samarqand Davlat universiteti nashriyoti.
4. Shamsiev, R. (2019). *To'qimachilik sanoatining rivojlanish strategiyasi va raqobatbardoshlikni oshirish*. Toshkent: Xalqaro iqtisodiy va huquqiy tadqiqotlar markazi.
5. Turgunov, B. (2020). *To'qimachilik sanoatining iqtisodiy va texnologik aspektlari*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.
6. ISO 9001 (2015). *Quality Management Systems – Requirements*. International Organization for Standardization.
7. Yunusov, A., & Valiyev, M. (2018). *Yengil sanoat va to'qimachilik ishlab chiqarishining samaradorligini oshirish metodlari*. Toshkent: "Fazil" nashriyoti.